

İslâm Anlayışında Bid'at ve Hurâfenin Çerçevesi

Ramazan ALTINTAŞ*

ABSTRACT

The concepts of Bid'at and Hurafe represent an important problem in the history of Islamic thought. The Bid'at is a religious term. It characterises the act of adding new ideas to or subtracting them from orthodox conventional understanding of religious rituals or creeds. Thus, Islamic scholars, gave special attention to this issue.

As to the word of Hurafe, it means to accept and to transform the ideas normally regarded outside religion as if they are part of religion or in the boundary of religion. It is possible to point out to many reasons, which may form the sources of the Hurafe emerged in Islamic thinking and life-style. Among these are mainly the deficiency of religious education, perception of local traditional values, customs and practices, as sacred, poverty and other psychological factors.

It can be argued that the best way to overcome the problem of Bid'at and Hurafe emerging in society is to increase the effect of religious education.

Key Words: Bid'at, hurafe, Sunna (the Tradition), Religion, Tawhid, Bid'at al-Hasane, Bid'at al-Sayyie.

GİRİŞ

Genellikle ırmak ve nehirlerin ilk kaynaklarından çıkan sular, oldukça berak ve temizdir. Ama ırmak ve nehirlerin geçtiği yatakların toprak türüne ve bu yataklara karışan atık maddelerin cinsine göre suların vasfında, yani tadında, kokusunda ve renginde değişimler yaşandığı bir vâkıdır. Toprak çeşitlerinin farklı oluşundan dolayı bu suların farklı renk almalarında yadırganacak bir durum yoktur. İşte bunun gibi yaşayan din de zamanla bazı aşınmalar ve başkalaşımalar geçirebilir.

Nasıl ki sular, ırmak veya nehirlerin geçtiği yerlerde, farklı türdeki topraklarla teması esnasında vasıflarında bir takım değişimlere uğruyorsa, İslâm da bir su gibi yayıldığı değişik coğrafyaların örf, âdet, medeniyet ve kültürleriyle karşılaşması sonucu farklı zenginlikler kazanabiliyor. Biz bu farklı zenginliği, deseni, albeniyi, folklorik yapıdan tutun da giyim-kuşamdan ev ve dinî yapıların mimarisine ve hatta mutfak kültürüne kadar götürebiliriz. İslâm düşüncesinde bütün

* **Doç. Dr.**, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelam Anabilim Dalı Öğretim Üyesi. altintas@cumhuriyet.edu.tr

bu unsurlar ve anlayışlar, dinimizin tevhid ve ibadet ilkesine müdâhale etmediği sürece, bir zenginlik kaynağı olarak görülmüştür.

Son zamanlarda sosyologların Arap Müslümanlığı, Fars Müslümanlığı ve Türk Müslümanlığı gibi kategorik değerlendirmelerde bulunmalarının temelinde, sanırım, yukarıda değindiğimiz düşünce yatmaktadır. Kanaatimce iyi niyetli olduktan sonra bu kategorik ayrımlarda yadırganacak bir durum söz konusu değildir. Demek ki dinî hayat, belli bir tarihi süreçten sonra toplumların kültürel yaşam tarzlarıyla örtüşerek folklorik din anlayışlarını da beraberinde getirebilmektedir. Elbette ortaya çıkan bu yeni dinî yaşam biçimlerinin durması gereken sınırdan durmadığı taktirde müdâhale edilmesi gereken yönleri olmalıdır ve olmuştur da. Acaba bunun sınırlarını nasıl çizeceğiz?

İslâm tarihinde saf/gerçek İslâm olanla sanal/şibih İslâm olanın arasını ayırt etme konusunda karşımıza çıkan kavramlar arasında bid'at ve hurâfe kavramları gelmektedir. Tarih boyunca hem Kelam ve hem de Fıkâh bilginleri arasında özellikle bid'at kavramına getirilen tanımlamalarda kapsayıcılık açısından farklılıklar olduğu göze çarpmaktadır. Gerçekte bu farklı anlayış tarzlarının medeniyet bağlamında kapanmaya ve açılmaya yol açıcı önemli sonuçları vardır. İslâm, kurucu ve tekevvün ettirici bir medeniyet bağlamında bütün zamanlarda zihinsel manada sıçrama yapsın mı ya da dinî görünüm olarak içe kapanıp büzülerek tarih dışlığı mı yaşasın? İşte bu soruya verilecek cevap, bid'at kavramına yüklenecek olan anlam alanlarıyla yakından ilişkili olsa gerektir. Biz bu makalemizde evvelâ bid'at kavramını, sonra da hurâfe kavramını tahlil edeceğiz. Amacımız, bid'at ve hurâfelerin neler olduğunu anlatmak değil, okuyucuya, bid'at ve hurâfeleri tanıma konusunda bir çerçeve çizmektir.

A. BİD'AT KAVRAMININ TANIMI

1. SÖZLÜK ANLAMI

Bid'at kelimesi Arapça'da "b.d.a" kökünden türemiş sözcük olup, "yenilik, icat etmek, geçmişte eşi ve benzeri (örnek) olmaksızın bir şeyi ortaya koymak" gibi manalara gelmektedir. Aynı kökten türeyen 'ibtadea' veya 'tebeddea' fiilleri, 'icat etti, bulup çıkardı'; 'mübtediun' ism-i fâil olarak 'yenilik ortaya koyan; bid'atçı' anlamını ifade eder.¹

Bid'at, Kur'an-ı Kerim'de: "Bir de ruhbanlık ki, bunu onlar icad ettiler"²; "De ki: Ben Resûllerden ilk geleni değilim"³; "Allah gökleri ve yeri yoktan var edendir"⁴ âyetlerinde "icat etmek, ilk olmak ve yoktan var etmek" manalarında kullanılmıştır. Doğrudan Kur'an'da 'bid'at' kalıbı geçmemektedir. Dolayısıyla Kur'an'da, lafzın ötesinde kendisine dinî bir anlam yüklenen bid'at kavramının tarif ve kapsamını bulamıyoruz.

1 Bkz. Cürçânî, S. Şerîf, *et-Ta'rîfât*, Beyrut, 1987, s. 68; İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâled-dîn, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut, 1990, VIII, 6-7; İsfehânî, Râgıb, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'an*, İstanbul, 1986, s. 50-51.

2 el-Hadîd 57/27.

3 el-Ahkâf 46/9.

4 el-Bakara 2/117; el-Enâm 6/101.

Müslüman tecrübeye bid'at kavramı zaman içerisinde İslâm âlimleri tarafından özel anlamlar yüklenerek, farklı kategorilerde değerlendirilmiştir. Kimi âlimler bid'at kavramına, sözlük anlamına bağlı kalarak geniş ve kimi âlimler de hadisleri eksen almak suretiyle dar anlamlar yükleme yoluna gitmişlerdir. Şüphesiz ki İslâmî gelenekte 'bid'at' kavramına yüklenen anlamlarda Kur'an'ın değil, hadisin etkili olduğunu söyleyebiliriz. Hz. Peygamberin hadislerinde bid'at kelimesinin geçtiği pek çok rivâyet vardır. Bid'at konusunda en fazla delil gösterilen hadislerden birisi şudur: "Sözlerin en güzeli Allah'ın Kelâmı, yolların en doğrusu Muhammed'in yoludur. (Dinde) ihdas edilen şeylerden sakınınız. Muhakkak ki işlerin en fenâsı, sonradan ortaya atılanlar (muhtesât)'dir. Her yeni şey, bid'attır, her bid'at dalâlettir."⁵ Bu hadiste de açıkça görüldüğü gibi, sonradan ortaya çıkan şeylerin bid'at olduğu vurgulanmış, konu tam olarak tefsir ve şerh edilmediği için İslâm tarihinde dinî hassasiyetleri koruma adına değişik tarifler yapılmaya gidilmiştir. İleride de göreceğimiz gibi çeşitli bid'at tanımları, İslâm toplumlarının doğrudan din anlayışlarını da etkilemiş ve kelâmî ekollerin ortaya çıkış süreçlerinde manipülasyon kaynağı olmuştur.

2. TERİM ANLAMI

Tanımlarda "sünnet"⁶ kavramının zıddı olarak ele alınan bid'at'ın, İslâm âlimleri tarafından değişik tanımları yapılmıştır. Örneğin, *İbnü'l-Cevzî* (ö. 597/1200): "Bid'at, şeriata aykırı düşen ve onunla çatışan şeydir"⁷ derken, kınayıcı, tanımında kalkış noktasını Hz. Peygamberin, bid'atı kınayıcı hadisleri oluşturduğu anlaşılmaktadır: "Kim bizim işimizde (dinimizde) olmayan bir şeyi ihdas ederse o kimse merduttur"⁸ rivâyetinde olduğu gibi.

Genelde İslâm âlimleri 'bid'at kavramını tanımlamada Hz. Peygamberden sonraki dönemi başlangıç olarak alırlar. Bu anlayışa göre "bid'at, Hz. Peygamberden sonra meydana gelen her şeydir."⁹ Görüldüğü gibi bu tarifte bir sınırlama yoktur. Bu tanım, daha önce zikrettiğimiz, dinde bid'atın reddedildiği hadisin eksen alınarak yapıldığı izlenimi vermektedir. Kimileri bid'atın ortaya çıkışını sahabeden sonra, kimileri de hem sahabe hem de tabiûndan sonra kaydıyla sınırlandırma yoluna gitmişlerdir. Örneğin, *Leknevî* (ö. 1304/1889), bid'at, "sahabeden sonra, dinde meydana getirilen fazlalık ve yeniliktir"¹⁰ şeklindeki tanımında, 'sahabeden sonra' kaydı ile sahabe döneminde dinde meydana gelen yenilikleri bid'atın kapsamı dışında tutarken; *Cürcânî* (ö. 816/1403) ise, bid'at, "sahabe ve tabiûn döneminde olmayan ve kendisini şer'i bir delilin gerektirmediği her yeni şeydir"¹¹ şeklinde, hem sahabe hem de tabiûn döneminde meydana gelen yenilikleri bid'at kapsamı dışında değerlendirmektedir. Şüp-

5 İbn Mâce, *es-Sünen*, Mukaddime, Hadis No: 46.

6 Cürcânî, *et-Ta'rifât*, s. 68.

7 İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahmân, *Telbîsü İblîs*, Beyrut, 1989, s. 17.

8 Buhârî, "Sulh" 5.

9 Tahânevî, M. Ali el-Fârukî, *Keşşâfu Istilâhâtî'l-Fünûn*, İstanbul, 1984, I, 133.

10 Leknevî, Abdulhay, *Dünden Bugüne İbadetlerde Bid'at*, (çev. Harun Ünal), İstanbul, 1984, s. 27.

11 Cürcânî, a.g.e., s. 68.

hesiz bu tanımlar da hadis merkezlidir. Sünnet bağlamında bid'atı tanımlayan Cürçânî'nin bu tanımı, büyük ihtimalle "Size, benim sünnetime ve benden sonra Râşid Halifelerin sünnetine sarılmanızı tavsiye ederim"¹² hadisinden mülhem olmuş olabilir.

İslâmî anlayışta, bid'atın, "Hz. Peygamberden sonra meydana gelen her şey" şeklindeki geniş tanımından yola çıkan bir grup âlim, dinî mahiyette görülen amel ve davranışlardan başka günlük hayatla ilgili olarak Hz. Peygamberden sonra ortaya çıkan yeni fikirler, uygulamalar ve âdetleri de bid'at kapsamı içerisinde saymışlardır. Başta İmâm-ı Şâfiî (ö. 204/819) olmak üzere İbn Hazm (ö. 456/1064), İzzuddin b. Abdüsselâm (ö. 660/1261) ve Nevevî (ö. 676/1277) gibi birçok âlim bu görüşü benimser. İşte, bid'atın kapsam alanını geniş tutan âlimlerden birisi de İzzüddîn b. Abdüsselâm'dır. Diğerlerine örnek olması bakımından o, bid'atı, "Hz. Peygamberin yaşadığı dönemde benzeri bulunmayan bir iş" tarzında genel olarak tanımlar, ayrıca bid'atı, mükelleflerin gündelik hayatlarında yaptıkları davranışlarına paralel olarak *vâcip*, *mendup*, *mubah*, *mekruh* ve *haram* olmak üzere beş kısma ayırır ve her birisi için insan hayatından örnekler verir.¹³ Meselâ, Kur'an'ı ve Hz. Peygamberin hadislerini anlayabilecek derecede Arapça öğrenmek -çünkü, dini korumak, onu bilmekle mümkündür- dilbilim açısından Kur'an ve Sünnetin garip lafızlarını tanımak, Usûl-ü Fıkıh bilmek, sahih hadisleri sakim hadislerden ayırt edebilecek kadar Cerh ve Ta'dil ilmi tahsil etmek *vâcip bid'at*; Kaderiyye, Cebriyye ve Mürcie Mezheplerinin görüşlerini öğrenmek *haram bid'at*; onları reddetmekse *vâcip bid'at*; sınırları koruyan "asker/derviş" kimselerin barınma karargahları olarak ribâtlar, köprü, eğitim ve öğretim için okullar, yolcuların kalması için hanlar (dinlenme tesisleri) yapmak, hayır kurumları oluşturmak, tasavvufun incelikleri konusunda konuşmak ve "vechullah" gibi müteşâbihattan olan problemler üzerinde tartışmak *mendup bid'at*; camileri ve Mushafı süslemek, Arapça'nın kurallarını değiştirecek biçimde Kur'an'ı şarkı söyler gibi okumak *mekruh bid'at*; sabah ve ikinci namazlarından sonra musafaha yapmak, evler, giyecekler, içecekler ve yiyecekler konusunda bolluğa kaçmak gibi fiiller, *mubah bid'at* kapsamına girer.¹⁴

Bid'at kavramına böylesi geniş bir alan açacak şekilde baktığımız zaman Hz. Peygamberden sonra ortaya çıkan; dinî, fikrî, mimarî, san'at, bazı bilimsel faaliyetler ve giyim-kuşam vb. gibi günlük hayatla ilgili hemen hemen her konu geniş bir yelpazede bid'at kavramıyla ilişkilendirilmiştir. Elbette, böyle bir bakış açısının geliştirilmesinde Hz. Peygamberin: "Allah bid'at sahibinin orucunu, namazını, sadakasını, haccını, umresini, cihadını, sarfını, şehâdetini kabul etmez. O, kılın yağdan çıktığı gibi İslâm'dan çıkar"¹⁵ ve "Allah, bid'at sahibinin

12 Tirmizî, "İlim" 16.

13 Bkz. İzzüddîn b. Abdüsselâm, *Kavâidü'l-Ahkâm fi Mesâlihi'l-En'âm*, Beyrut, 1990, s.338.

14 İzzüddîn b. Abdüsselâm, a.g.e., s.338. Ayrıca Abdüsselâm, müstakil olarak yazmış olduğu "*Salâtu'r-Regâib*" adlı risâlesinde bid'atlar konusunu bütün çeşitleriyle daha geniş bir şekilde izah eder. Bu eser, İbn Subkî'nin *Tabakât* adlı eserinde mevcuttur. bk. İbn Subkî, Tâceddîn, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, (thk. M. et-Tanâhî-A. M. el-Huluv), Beyrut, 1992, VIII, 251-255.

15 İbn Hacer el-Heytemî, *Savâiku'l-Muhrika*, Mısır, 1307, s. 3.

amelini, bid'atından vazgeçinceye kadar kabul etmez"¹⁶ gibi hadisleri etkili olmuştur. Bu hadislerden ilkinde, İslâm'dan çıkış, ikincisinde ise amellerin kabul edilmeyiş sebebi olarak bid'at gösterilmektedir. Bundan dolayı Müslümanlar, bid'atın en uygun tarifini yapabilmek için büyük çabalar harcamışlardır.¹⁷

Hicrî II. yüzyılla birlikte gelişen sosyal şartların bir gereği olarak Hz. Peygamberden sonra ortaya çıkan her şey, bid'at vasfıyla nitelendirildiği için İslâm düşüncesi alanında bir tıkanma, daralma, hareket kabiliyetinde duraklama ve gitgide donukluk yaşanmaya başlanmıştır. Hatta, sekülerleşmenin yollarını bile açmıştır. Böylesi bir bakış açısı sonraki yüzyıllarda ister istemez İslâm toplumlarında sıkıntı yaratmış ve bu sıkıntıyı aşmak için *İmâm-ı Şâfiî* ara bir formül bularak bid'atı; 'seyyie' (kötü) ve 'hasene' (iyi) olmak üzere ikiye ayırmıştır. Bu yeniliklerden bir kısmı, Kur'an'a, Sünnet'e, bir esere ve icmâ'a aykırı olarak dine sokulanlardır ki, bunlar sapıklık olarak vasıflandırılan bid'atlardır. İkinci kısım bid'atlar ise, saydıklarımızdan birine aykırı düşmeyen ve iyilik niyetiyle dine sokulan şeyler olup, bu çeşit yenilikler kötü değildir.¹⁸ Böylece İmâm-ı Şâfiî, Hz. Peygamberin hadislerinde zikredilen kabîh bid'atların da ölçüsünü vermiş olmakla kalmıyor, bid'at tabirinin çerçevesi de açıkça çizilmiş oluyor. Bu mantığa göre, dinde her bid'at kötülenmeğe lâyık olduğu halde, her "yeni" olan şey, bid'at değildir.¹⁹

İslâm düşünce tarihinde İmâm-ı Şâfiî'nin "bid'at-ı hasene ve bid'at-ı seyyie" şeklindeki ayırımı zaman içerisinde birçok âlim tarafından benimsenerek kabul görmüştür. Şüphesiz onun bu ayırımı yapmasında Hz. Ömer'e atfedilen '*Teravih namazı*' ile ilgili uygulamanın büyük etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Bu rivâyetin aslı şudur. Bir defasında Hz. Ömer, Übey b. Ka'b'ın (r.a) sekiz rek'at olan teravih namazını yirmi rek'at olarak kıldığını ve Hz. Peygamber döneminde münferiden kılınan bu namazın cemaat halinde kılındığını gördüğünde: "*Bu ne güzel bid'at*" demiştir.²⁰ Hz. Ömer'in burada "bid'a hasene" kavramını mecâzi anlamda söylediği anlaşılmaktadır. Aslında dinde kötüleme konusu olmayan her "yeni" şeyi bid'at olarak nitelendirmek de doğru değildir. Hz. Ömer'in sözünde geçen bid'at terimi, lafzi bir adlandırmadır. *İmâm-ı Gazâlî*'nin (ö. 505/1111) dediği gibi, Hz. Peygamberden sonra ihdas edilen şeylerin hepsi kötü değildir. Aslında illeti (sebepl) devam eden ve şer' ile ya da Resûlullah'ın sünneti ile gelişen bid'atlar yasaktır.²¹

Şu halde ortaya çıkan her "yeni" şey bid'at değil; dinin temel esaslarına ve rûhuna uygun olmayanlar bid'attır ve merduttur. Kaldı ki, Hz. Peygamber ve onun ashâbından sonra ortaya çıkan her "yeni" şeyi bid'at diye reddetmek,

16 İbn Mâce, *es-Sünen*, Mukaddime, Hadis No: 50.

17 Geniş bilgi için bakınız. Şeker, Mehmed, "*Bid'at ve Bid'at Ehli*", *Aylık Dergi*, sy. I-II, (1985), s. 118-119.

18 İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Ali b. Hasen b. Hibetullah, *Tebyinü Kezibi'l-Müfterî*, Beyrut, 1984, s. 97; İzzet Ali, *el-Bid'a*, Kahire, 1972, s. 196.

19 Şeker, "*Bid'at ve Bid'at Ehli*", s. 119.

20 Buhârî, "S. et-Terâvih" 1; ayrıca geniş tartışmalar için bakınız. Kal'acî, Muhammed Revvâs, *Mevsûatu Fıkhî Ömar b. el-Hattâb*, Kuveyt, 1984, s. 125.

21 Bkz. Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, Mısır, ts., II, 3.

son ve ekmel din olan İslâm'ın temel espirisiyle ve yaşanan hayat gerçeğiyle de bağdaşmaz.²² Hatta onun için olsa gerektir ki İslâm âlimlerinden *İbnü'l-Esir* (ö. 606/1209) de İmâm-ı Şâfiî'nin yaptığı gibi, bid'atı, iki kısma ayırır: *Hidâyete götüren bid'at ve dalâlete götüren bid'at*. Müellif, burada bu iki bid'atın sınırlarını şu şekilde çizer: "Allah'ın ve Resûlünün buyruklarına aykırı düşen bid'at, kabul edilmez, reddedilir. Allah ve Resûlünün umûmiyetle yapılmasını tavsiye ve teşvik ettiklerini içeren konularda ihdas edilen yenilikler ise kabul edilir. Cömertlik, el açıklığı ve dinde faydalı görülen şeyleri yapmak gibi. Bu gibi davranışları dinin ortaya koyduğu ilkelere aykırı görmek doğru değildir. Çünkü Hz. Peygamber bu gibi şeyleri yapanlara sevap müjdeleyerek: "Kim güzel bir çığır (sünnet) ortaya koyarsa, onun ve onunla amel eden kimselerin sevabına ulaşır; kim de kötü bir çığır açarsa, onun ve onunla amel eden kimselerin günahını yüklenir" buyurmuştur. Sünnet-i Seyyie (kötü sünnet ya da kötü çığır), Allah ve Resûlünün buyruklarıyla çatışan davranışlardır. Sünnet-i Hasene (güzel çığır)-ye Hz. Ömer'in teravih namazı hakkındaki, "bu ne güzel bid'attır" sözünü misâl olarak gösteren müellif, bu görüşü, Hz. Peygamberin, "size, benim sünnetime ve Râşid Halifelerin sünnetine sarılmanızı tavsiye ederim" ve "benden sonra Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'e uyunuz" hadisleriyle temellendirir. Müellife göre, 'yenilikle' ilgili bu hadislerden, şeriatın ana ilkelerine aykırı düşen ve sünnete uymayan bid'atlar anlaşılmalıdır."²³ Müttekellim *İbn Asâkir*'in (ö. 571/1176) de vurguladığı gibi, her bid'at sapıklık olarak nitelendirilemez. Aslında bid'at, eskinin değiştirilmesi ya da yeni bir şeyin ihdas edilmesidir ki, bu yeniliğin iyisi olduğu gibi kötüsü de olabilir.²⁴

O halde bid'attan maksat, *sünnetin karşısı olup din koyucusunun açıkça ya da dolaylı olarak sözlü yâhut fiilî izni olmaksızın sahabeden sonra dinde ortaya çıkan eksiltme ve fazlalaştırmalardır*.²⁵ Bu tanımlamadan da anlaşıldığı gibi bid'at, Hz. Peygamberden sonra ortaya çıkan her şey değil, sadece *dinî alanla* sınırlı olan şeylerle ilgilidir. Bid'atın lûgat manasına itibar ederek, yani, 'ilk defa ortaya konulmasından' hareketle kınanması karşısında bazı âlimlerin "*bid'at-i hasene*" kapsamına soktukları kimi uygulamalar, aslında bid'at değildir. "Bid'attan maksat, şeriat hakkında yeri/delili bulunmayan muhdes şeylerdir. Şeriat, hakkında delil bulunan ve ihdas edilen şeyler her ne kadar lûgat bakımından bid'at olsa da şer'î açıdan bid'at değildir."²⁶ Bütün bunlar düşünüldüğünde İzzeddin b. Abdüsselâm'ın, Usûl-i Fıkıh, Cerh ve Ta'dil ilmini bilmek, eğitim ve öğretim kurumları inşa etmek, köprü ve ribatlar yapmak gibi hususları doğrudan bid'at kavramıyla isimlendirmesi, sun'î bir ayırmadır ve bunların bid'atla alâkası yoktur. Bid'atın, lafzî anlamına takılarak, Hz. Peygamberden sonra İsl-

22 Özler, Mevlüt, *İslâm Düşüncesinde Ehl-i Sünnet Ehl-i Bid'at Adlandırmaları*, Erzurum, 2001, s. 62.

23 İbnü'l-Esir, 'İzzeddîn Ebu'l-Hasan Muhammed el-Cezerî, *en-Nihâye fi Garibi'l-Hadis*, (thk. T. Ahmed ez-Zâvî-M. Muhammed et-Tanâhî), Beyrut, ts., I, 106-107; Özler, a.g.e., s. 62-63.

24 İbn Asâkir, *Tebyînü Kezîbi'l-Müferî*, s. 97.

25 Topaloğlu, Bekir, *Kelam İlmi*, İstanbul, 1981, s. 151.

26 Bkz. İzzed Ali, *el-Bid'a*, s. 198.

âm toplumlarında ortaya çıkan her şeyi bu kavramın kapsamına sokmak, dinin hareket alanını olabildiğince daraltır. Müslümanların tarih dışı kalmalarına hizmet eder. Hz. Peygamberin hadislerinde zikredilen bid'at, menfi anlamda olup tamamıyla kınanmıştır. Bu sebeple Resûlullah (s.a.v) bizzat zemmedilmesi gereken bid'atin çerçevesini özlü bir şekilde şöyle çizmektedir: “*Sonradan ortaya çıkan herşey bid'attır; her bid'at sapıklıktır ve her sapıklık insanı ateşe sürükler.*”²⁷ Bu hadisteki bid'at tabiri, dinî manada kullanılmıştır. Böyle bir maksadı nereden anlıyoruz? Hadis bilgini Müslim (ö. 261/874) Sahîh’inde bu maksadı anlamamıza yardımcı olacak ve bize bir ölçü verecek düzeyde şöyle bir başlık açmıştır: “*Resûlullah’ın şer’an söylediklerine sarılmanın vâcip olması, kendi reyî olarak dünyâ maişetlerine ait olanlara sarılmanın vâcip olmaması.*” Bu başlık altında şu rivâyet yer alır: “Ben ancak bir insanım, size dininizden bir şey emredersem onu hemen alın, kendi reyimden bir şey emredersem ben ancak ve ancak bir beşerim.”²⁸ Bu rivâyetten biz Peygamberin *nebeuî* yönüyle *beşerî* yönünü birbirinden ayırmamız gerektiğini anlıyoruz. Bu sebeple onun, bid’atla ilgili söylediklerinden dine ekleme ve çıkarmayı kasdettiği anlaşılmaktadır. Dinî konuların dışındaki yenilikleri, bid’atın lafzî anlamına takılarak din-dışılık gibi değerlendirmek İslâm düşüncesinin gelişimini ve aklî içtihadın önünü tıkar. Zira dine alternatif olarak ortaya çıkan her bid’at, üstü örtülü bir din görünümünü ortaya koymaktır.

Din tamamlandıktan sonra dinin itikat ve ibadet alanlarında ekleme ve çıkarma yapmak, Hz. Peygamberin dilinde bid’at olup, kelimenin tek anlamıyla, bu menfi bir iştir. Bundan dolayı her Müslüman, dinî hayatında hangi tatbikatın bid’at kapsamına girip girmediğini çok iyi öğrenmelidir. Örneğin, ölülerimizi hayırla anmak, onlara duâ etmek sünnettir. Bu amellerin dinimizde temelleri vardır. Ama halk arasında kırkıncı, elli ikinci geceleri tertiplemenin Kur’an ve Sünnette hiçbir temeli ve karinesi yoktur. Bu sebeple bu yapılan işler dinde kınanan bid’at ameller kapsamına girmektedir. Bir başka misâl vermek gerekirse, sadaka, zekat, sadaka-i fitr ve her türlü infak faaliyeti dinimizin varlıklı Müslümanlara, ihtiyaç sahipleri için yüklediği bir dinî sorumluluktur. Ama ölen birisi için devir yani *ıskât-ı salât* ve *ıskât-ı savm* gibi, para ile namaz ve oruç borcunu düşürme anlamına gelen uygulamalar, bid’attır. Eğer para ile namaz ve oruç halledilmiş olsaydı, zenginler ne namaz kılar ve ne de oruç tutardı. Bu dinî sorumluluklar sadece, fakir ve yoksulların işi olurdu!. O zaman ilahî adâlet tartışmaya açılırdı. Halbuki İslâmiyet’te Hint dinlerinde olduğu gibi bir kast zihniyeti ve hiyerarşisi yoktur.

Bid’at konusunda farklı tanımlamalara giden İslâm bilginleri içinde, bid’atı, genellemelere gitmeden ‘*dinî olanla*’ sınırlayan âlimlerin tarifi, daha tutarlı ve daha gerçekçidir. Aslında İmâm-ı Şâfiî ve İbnü’l-Esîr gibi bazı âlimlerin, bid’atı; iyi ve kötü ya da hidâyete götüren bid’at ve dalâlete götüren bid’at şeklinde ikiye ayırmaları ve neticede ‘bid’at-ı hasene/iyi yenilik’ diye nitelendirdikleri ayrıma örnek olarak verdikleri şeyler, sonradan çıkmış; dinde eksiltme ve ekle-

27 Müslim, *Sahih* “Cum’a” 43, İbn Mâce, *es-Sünen*, “İydeyn” 22.

28 Blz. Müslim, *Sahih*, “K. el-Fedâ’il” 140, 141.

me değil, bizzat Kur'an ve Sünnet'te dayanakları olan hususlardır. Örneğin, kaşıkla yemek yemek bid'at değildir; çünkü dinle ilgisi yoktur. Dış fırçası ve diş macunu ile dişleri temizlemek bid'at değildir. Kur'an'ı bir mushaf içinde toplamak, hadisleri derleyip bir kitap haline getirmek, camilerin yanında minare yapmak her ne kadar sözcüğün lafzî anlamı yönüyle Hz. Peygamberden sonra ortaya çıkmış birer yenilik anlamında bid'at işlerse de bunlar dinî manada bid'at kapsamına girmeyen güzel şeylerdir; İsmâ'a aykırı değildir.²⁹

Bundan dolayı İslâmî gelenekte bid'at kavramının "Hz. Peygamber'den sonra ortaya çıkan her şey" diye tanımlanan şekli, rasyonel ve tarihsel bağlamda eleştiri konusu yapılarak yeniden tanımlama gereği duyulmuştur. Bid'atın geniş tanımını eleştiren ve bid'ata yeni bir tanım getiren âlimlerin başında Şâtîbî (ö. 790/1388) gelir. Onun bid'at tanımına göre, "şer'î görünümlü olmayan, dinî telakki edilmeyen hususlar bid'at değildir; asıl bid'at bu yasaklamayı dindarlık vesilesi saymaktır."³⁰ Müellifin bu tanımlamasından da anlaşıldığı gibi, bid'at kavramına "dinî telakki" edilen durumlar şeklinde bir alan sınırlaması getirilmektedir. Çünkü bid'atların temel vasfı, dinî uygulamalarda görülmektedir. Bu vasf dünyevî uygulamalarda bulunmaz. Örneğin, lafzın dışında, sanayi alanında meydana gelen gelişmelerin bid'atla alâkası yoktur. Eğer bid'atı, sosyal hayatın gelişim ve değişimiyle ilgili dünyevî uygulamalara da hasredecek olursak o zaman hem İslâm ve hem de Müslümanlar anakronizm hali yaşarlar. Böylece İslâm'ın rûhu kavranmadığı için dinimize ve kendimize varoluşsal amaçlarımızın dışına çıkmamızdan dolayı, büyük kötülük etmiş oluruz. Netice olarak, İslâm'ın açıkça emrettiği herhangi bir ibadetin terkine ve dinde olmayan bir ibadetin icadına yol açmayan hiçbir şey, yerilmiş anlamda bir bid'at değildir.

Bid'at kavramının tanımlarından da anlaşıldığı gibi, bid'at, dinde sonradan ortaya çıkan bir yoldur. Dinin itikat ve ibadet konularında ekleme ve çıkarma yapmak her ne adına olursa olsun doğru değildir. Genellikle kişiler bid'at ihdas etme yoluna Allah'a daha çok kulluk etmek istedikleri için girerler. Bazıları da dindarlık olsun diye dinde mubah ve helâl olan şeyleri dinî bir yükümlülük maksadıyla terk ederler. Halbuki böylesi bid'atler aynı zamanda sünnetlerin de imhasını beraberinde getirir. Anlaşıldığı kadarı ile bid'at, örtülü/sahte bir dindarlık gösterisidir. Onun için itikat ve ibadet alanında sahih dine karşı örtülü/sahte dinin nüfûz alanları deşifre edilmeden halkımızın doğru bir din anlayışına ulaşması mümkün değildir. Bid'at, dünyevî alanla değil, dinî alanla sınırlıdır. Yani, içtihadı konu olmayan, itikat ve ibadet alanına ekleme ve çıkarma yapmak gibi konularda meydana gelir.

B. HURÂFE KAVRAMININ TANIMI

1. SÖZLÜK ANLAMI

Sözlükte "bunamak" anlamına gelen ve hâref kökünden türemiş bir isim olan Hurâfe kelimesi, akla ve gerçeğe aykırı düşen aldatıcı söz, demektir. Hurâ-

29 Bkz. Şimşek, Sait, "Bid'at", *Şâmil İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000, I, 315-316.

30 Şâtîbî, Ebû İshâk, *el-İ'tisâm*, Beyrut, 1995, I, 28.

fe, inanılmaz uydurma, yalan hikâye, rivâyet, masal, efsane gibi gerçek dışı kabul edilen nakil ve rivâyetlere de denilmiştir. Ayrıca hurafe, Arap kabilelerinden Uzle (veya: Ozre) kabilesine mensup bir şahsın ismi olup, anlattığı inanılmayacak şeylere de hadîs-i hurafe, yani uydurma söz denir.³¹

2. TERİM ANLAMI

Hurâfenin asıl terim anlamı, “yalanla süslenerek hoş gösterilen aldatıcı sözler”dir.³² Kısmen, kadim kültürere ait mitoloji, masal, efsane gibi şeyler de bu tanım içerisine girer. Mitolojide, halkların inanç, kültür, duygu ve düşüncelerinin aktarımı da söz konusudur. Bir hakikati dile getirmek gerekirse, mitoloji hurafenin tam karşılığı değildir.

Her ne kadar hurâfe kelimesi Kur’an’da doğrudan geçmese de, onunla anlam yakınlığı bulunan eşdeğerde başka kavramlar geçmektedir. Bu kavramlar arasında Kur’an’da kalpleri hurafelerle dolu olan, bu sebeple de gerçeği anlama yeteneğinden yoksun olan müşrik ve inkara şartlanmışların, Kur’an’ı ve âyetlerini, karşılaştıkları her mucizeyi, öldükten sonra diriltile inancını öncekilerin uydurduğu masal ve hurafe anlamında “esâfir”³³, Kur’an’a yöneltilen itirazlar bağlamında, uydurma anlamına gelen “ihtilâk”³⁴, “tekavül”³⁵ ve önceki milletlerin geleneği anlamında “huluku’l-evvelîn”³⁶ gibi kullanımlar sayılabilir. Görüldüğü gibi Kur’an’da geçen bütün bu kavramlar, hurâfe kelimesinin müterâdifi (eşanlamlısı) olarak geçmektedir.

Hiç kuşkusuz, zan ve vehim ürünü olan hurâfe ile sanal din görünümünde bulunan bid’at arasında farklılıklar vardır. Hurâfe, dinde bulunmayan şeylerin varmış gibi gösterilmesi yönüyle “sonradan icat edilmiş şeyler” demek olan bid’ata benzermekte ise de ondan ayrıdır. Çünkü bid’atların her çeşidinin boş ve asılsız olduğu söylenemez. Yani, dinle yakın bir ilişkisi vardır. İnsandaki gelişmeyi ve yenilenmeyi sağlayan bid’atlar da bulunmaktadır (ki bunlar “bid’ati hasene” diye anılır). Bunlar dinde önceden bulunmasa da onun özüne ve amaçlarına ters düşmemektedir. Hurâfenin ise, aslı esası olmadığı gibi olumlu bir yönü de bulunmamaktadır.³⁷

Toplumların dinsel yaşam tarzlarını konu edinen ‘Dinler Tarihi’ kitaplarına baktığımızda, insanlar ne zaman tevhid inancından sapma göstermişlerse, hurâfelerin bütün insan hayatını doldurmağa başladığını görürüz. Bundan dolayı, sadece bir olan Allah’a bağlılığa ve sadece O’ndan yardım istemeye davet eden

31 İbnü’l-Esir, *en-Nihâye*, II, 24; Râzî, *Muhtâru’s-Sihâh*, s. 173; krş. Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 2000, s.383; Yel, Ali Murat, “Hurâfe”, DİA, İstanbul, 1998, XVIII, 381.

32 İbnü’l-Esir, *en-Nihâye*, II, 24-25; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, IV, 65.

33 Bkz. el-Enfâl 8/31; en-Nahl 16/24; el-Furkân 25/5; el-Ahkâf 46/17; el-Kalem 68/15; el-Mutaffifîn 83/13; el-En’âm 6/25; el-Mü’minûn 23/82-83; en-Neml 27/67-68.

34 Sâd 38/7.

35 et-Tûr 52/33.

36 eş-Şuarâ 26/137.

37 Çelebi, İlyas, “Hurafe”, İslâm’da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, İstanbul, 1997, II, 302.

bütün peygamberler, kendi dönemlerinde ortaya çıkan hurâfelerle mücadele etmişlerdir.³⁸

Hurâfenin pek çok menşeyinden birisi de *dünyevî olanın dinileştirilmesidir*. Bunun başında geleneklerin kutsallaştırılması gelir. Bilindiği gibi gelenek, toplumsal bilinçte önceleri dünyevî kurallar bütünü olarak algılanırken belli bir süreçten sonra dinî bir nitelik kazanmaya başlar. Buna en güzel örnek, 13. yüzyıl Anadolu'sunda bir kıbal(kayış)lı olagelen ayakkabıyı iki kıballı yapan ayakkabıcı hakkında "bid'atçılık"tan soruşturma açılmış olmasıdır. Halbuki ayakkabının şekli dünyevî bir iş olduğu halde, onda değişiklik yapmak, dinde değişiklik yapmak anlamına gelen "bid'at" yerine konabilmiştir.³⁹ Bunun yegâne sebebi, dinde akli içtihat alanının tıkanması sonucu, geleneğin dinileştirilmesidir.

Halbuki din, geleneğe yol gösterirse, hurâfeler barınamaz. Bunun aksi olur da gelenek dine yol göstermeye kalkarsa, orası artık bir hurâfe darphânesi ve üretim merkezi haline gelebilir. Dolayısıyla, dinleşen gelenek beraberinde donukluğu, doğmalaşmayı ve mevcûdun meşrûlaştırılarak tecvizin otoriteleşmesini getirir. Böyle bir zihniyette toplumun önünü açıcı ve dinin aktüel değerine yeni ve zengin boyut katma anlamında her türlü yenilenmenin önü tıkanacağı için sorunlar hurâfelerle aşılmaya çalışılır. Dahası, sorunların çözümünde din kisvesine bürünen hurâfeler, hal çaresi olarak görülür.

Bir yönüyle hurâfe, aynı zamanda insanın inanan bir varlık olduğunun daha doğrusu, inanmaya ihtiyaç duyduğunun da bir kanıtıdır. Çünkü din, fitrî bir olgudur. Birey ve toplumların bu yöndeki ihtiyaçları giderilmezse, birey ve toplum din alanında oraya çıkan boşluğu hurâfelerle gidermeğe çalışacaktır.

Geçmişte, hurafenin tanımında da değindiğimiz gibi, hurâfenin dolayımı destekçileri arasında kültürel bir form olarak mitoloji de yer alır. Çünkü mitoloji, ilkel kavimlerin ve ilâhî dinlerin yol göstericiliğinden sapmış olan toplumların, tanrıların doğuşu, dinî ritüeller/âyinler ve evrenin oluşumu gibi konularda ortaya çıkan temel insanî sorunları çözmek için başvurulan efsaneleri inceler. Her ne kadar mitolojide hayal mahsûlü olaylar yaratılmışsa da bunlar, toplumların düşünce, yaşam, inanç ve kültürel formlarından kopuk değildir. Bir çeşit mitler, toplumların şifâhî yoldan kutsal ve tarihlerinin, masal, büyü, destan ve efsaneler gibi yöntemlerle nesilden nesile aktarımıdır. Miti yaratan şey, insanın eğilimleridir. Bu eğilim, insanî duygular plânında dış dünyayı anlama ve yorumlama çabasıdır.⁴⁰

Bir başka etken de psikolojiktir. Yani, insanın içinde taşıdığı, büyüttüğü ve çözümünü bulamadığı, bir takım korkulardır. İnsan bu korkulardan uzaklaşmak için yeni yeni hurâfeler icad eder ya da mevcutları inanç haline getirir. İnsan, yegâne güven kaynağı olan Allah'la ilişkisini yakîni bir düzeye çıkarmadığı zaman kendi zihniyet dünyasında ürettiği varlıklardan Allah'tan korkar gibi

38 Bkz. Sankıoğlu, Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Isparta, 2002, s. 420-422.

39 Geniş bilgi için bakınız. Aydın, Mustafa, "Dinin Dünyevileşme Sorunu", *Bilgi ve Hikmet*, (Bahar, 1993/29), s. 53.

40 Bkz. Özlem, Doğan, *Felsefe ve Doğa Bilimleri*, İzmir, 1995, s. 167.

korkmaya, Allah'tan ister gibi istemeye başlar. Toplumların hayatında türbepere-
restlik, ağaç-orman kültü ve uğursuzluk gibi konular buna örnek gösterilebilir.

Hurâfenin çıkış sebepleri arasında insanın menfaatine düşkün olması da yer alır.⁴¹ Özde insanın menfaatine düşkün olması, negatif bir duygu değildir. Ne-
gatif olan bu menfaat duygusunun kötü yönde kullanılmasıdır. Kişisel yarar ve
bencilik duygusu, insana hayatının değişik gelişim safhalarında eşlik eder. İn-
san belirli bir varlık üzerinde saygı ve ibadetini toplamakla kalmaz, görüş ve
kişisel yararlarına göre birini bırakıp diğerine tapabilir. İşte Allah'tan başkasına
tanrısal nitelikler atfetmeye koşanın hedefi, sırf bencil, kişisel yararlarını ger-
çekleştirmektir. Artık o kimsenin mabudu tek değildir, birinden diğerine geçe-
bildiği varlıklar kadar çoktur. Allah'a şirk koşan, aynı zamanda insan hayatın-
daki üstün hasletleri de tanımayandır.⁴² Allah'tan başkasına boyun eğcilik inancı
olan şirk, bir şahsiyetsizlik, yalancı dostluk ve güven temelinden yoksunluktur.
Böyle çift tabiatlı bir insan, şahsiyet travması yaşamaktadır. İslâm tevhid eğitimi-
le bu travmayı ortadan kaldırmaya çalışır. Dahası İslâm, bizim Allah'ı hissettiği-
mizi, O'nun bizde yaşadığını kabul eder. Biz bu şahsi ve varlıksal deneyimle,
Allah'ı sahte tanrılardan ayırt etmek bilincine ve "Allah'tan başka bir tanrının
olmadığını" kabul ve şehadet etmek kudret ve kabiliyetine ulaşmış oluruz.⁴³

İslâm dünyaya açık bir dindir. İslâm'ın evrenselliği de buradan gelir. Onun
davet haritası bütün insanlığı içine alır. İslâm'ın yayılış yıllarında Müslümanlar
farklı kültür, din ve medeniyet kodlarına sahip topluluklarla karşılaştı. Hatta,
fetihler sonucu İslâm'a giren farklı din ve kültürlerle mensup insanlar, gelenek-
sel düşünce ve inanç biçimlerini de beraberlerinde getirdiler. Bu karşılaşma
neticesinde İslâm'la çatışan birçok bid'at ve hurâfe de aktarılmış oldu. Özellikle
Anadolu'nun Sümerler, Etiler gibi, İslâm öncesi Anadolu medeniyetlerine de
beşiklik etmesi ve kıtalar arası göçlerin kesişim noktasında bulunması hasebiyle
birçok yabancı din, kültür ve zengin medeniyet birikiminin mayalandığı bir
mozaik haline geldi. Örneğin, bazı bâtil inanç ve hurâfeler, eski Mısır, Babil,
Hint, Acem, Fenike, Roma ve Helenler gibi ilk çağlardan aktarılmış ve bazıları
da Yahudi, özellikle Hristiyan ve Şaman medeniyetlerinden tevarüs etmiştir.
Bugün dünyada Müslümanların yaşadığı bölgeler geçmişte hurâfelerin bolluğu
ile meşhur mekanlardır. Hint, İran, Mısır, Keldanistan, Filistin, Mezopotamya
ve Küçük Asya çeşit çeşit kâhinler yetiştirmiş, acayip ve tuhaf inançlara sahne
olmuştur. Şöyle ki, yıldızların durum ve hareketlerinden bir takım hükümler
çıkarma adeti Keldanilerden, türbelerde kandil yakma adeti Fenikelilerden, si-
hir, remil, bakla dökmek ve fala bakmak Mısır ve Asurlulardan, güvercinin kut-
sal bir kuş sayılması Süryanilerden, Kaf dağı ve Anka kuşu efsanesi İranlılar-
dan, uğur ve uğursuzluk sayma inancı Roma ve putperest Araplardan, bayku-
şun uğursuz sayılması Romalılarından, türbepere-restlik ise Hristiyanların Aya inan-
cından geçmiştir.⁴⁴ Belki günümüzde bu medeniyetlerin büyük bir kesimi tarih

41 el-Âdiyât 100/8.

42 Blk. Behiy, Muhammed, *Mefâhîmü'l-Kur'an*, Kahire, 1973, s. 74-77.

43 Lahbabi, M. Aziz, *İslâm Şahsiyetçiliği*, (çev. İ.Hakkı Akın), İstanbul, 1972, s. 45.

44 Günaltay, Şemseddin, *Hurâfattan Hakikate*, (haz. A. Gökbek), İstanbul, 1997, s. 293-296.

sahnesinden silinmiştir ama, onlardan intikal eden hurâfeler nesiller boyu aktarıla aktarıla bugüne kadar gelmiştir.

Bilindiği gibi çağımızda bilim ve teknolojinin ilerlemesi bir takım güç artışlarını da beraberinde getirmiştir. Bu güç sayesinde sanal hurâfelerin taşınması da kolaylaştı. Örneğin eskiden *Şeyh Ahmet Vasiyetnâmesi* adı altında kapı kapı dağıtılan ve bunu eğer 10 kişiye postalamazsanız duânız kabul olmaz, eviniz yıkılır ve ölürsünüz, mesajları bir hurâfe olarak artık günümüzde e-maillerle gönderiliyor. Bu da hurâfelerin sanal ortamlar ve âlemler kanalıyla daha bir yaygınlık kazanmasının çarpıcı örneklerinden sadece birisidir. Daha bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

SONUÇ

Her fırsatta insanı hakka, doğruya, gerçeğe, tabiatın ve hayatın sırlarını anlamaya çağıran İslâm dininin hakla, gerçekle ve dinle hiçbir alâkası bulunmayan boş ve manasız inanç ve adetleri hoş görmesi düşünülemez. Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamberin sünneti Müslümanlar için bir çerçeve çizmiştir. Kur'an'da Hz. Peygamberin verdiklerini almamız, yasak ettiklerinden sakınmamız emredilirken⁴⁵ tereddüde düşülen ve çekişilen hususların çözümünün Allah'a ve Peygambere havale edilmesi istenir.⁴⁶ Hz. Peygamber de Kur'an'a sarıldığıımızda sapıtmayacağımızı haber verir.⁴⁷ Yabancı kültür ve medeniyetlerden inanç, adet ve gelenek şeklinde yapılan alıntıları bu çerçeve içinde değerlendirmek ve İslâm'ın amaç ve ilkeleri ile bağdaşmayanları ayıklamak gerekir.⁴⁸

Bir diğer önemsenmesi gereken husus da, tabiatın asla boşluk kabul etmeyeceğini bilmektir. O halde yapılması gereken dinde yenilenmenin önünü açmaktır. Geleneğin dinleştiği bir toplum, son derece bid'at ve hurâfe üretmeye müsait bir hale gelmektedir. Bir nevi halk, yaptığı işlerin meşrûyetini dinî argümanlarla test etmek istiyor. Eğer sağlıklı bir din eğitimi ve öğretimi verilmemişse, o taktirde imkansızlıklar sonucu sanal din anlayışlarına sarılmayı ve uydurma ile süslenmiş hurâfeleri çözüm olarak görüyor. Yapılması gereken toplum hayatında epistemolojik düzeyde dini, etkin bir güç haline getirmektir.

Sahih İslâm'a yer açmak için bid'at ve hurâfelerle mücadele etmek, ertelenmemesi gereken dinî bir sorumluluktur. Bu konuda yaygın ve örgün din eğitimi alanında yazılı ve görsel iletişim araçları da kullanılarak bir seferberlik başlatmak gerekiyor. Burada, başta Millî Eğitim Bakanlığı olmak üzere Diyanet İşleri Başkanlığı'na ve İlahiyat Fakülteleri'ne büyük işler ve görevler düşmektedir. Bu kurumlar, medyayı da yanlarına almak sûretiyle, müşterek işbirliği yaparak halkımıza doğru bir din anlayışının verilmesi konusunda projeler geliştirmekle kalmamalı, bid'at ve hurâfeler konusunda te'lif ve kültürel faaliyetler gibi aydınlatıcı çalışmalar içerisine girmelidirler. Henüz İlahiyatçılar din alanındaki zengin birikimlerini medya gibi iletişim kanallarını kullanarak halkımıza ciddi anlamda aktarabilmiş değillerdir. Bu durumun çok sürmemesi gerekir. Çünkü bi-

45 el-Haşr 59/7.

46 en-Nisâ 4/59.

47 Bkz. Ebû Davud, "Menasik" 57; İbn Mâce, "Menasik" 84.

48 Çelebi, "Hurafe", II, 304.

limsel bir zihniyetle İslâm bir bütün olarak toplumun bütün kesimlerine sunulursa, umuyorum ki beklenen karşılığı görecektir. Zira bid'at ve hurâfelere sarılma sebebinin altında salt eğitim eksikliği değil; din öğretimi ve eğitimi eksikliği yatmaktadır. En çok medyumlara başvuran ve hurâfelerden medet umanlar arasında küçümsenmeyecek düzeyde iyi eğitilmiş üniversite mezunları yer almaktadır. Bu, din öğretiminin ciddi anlamda verilmediğini gösteriyor. Bu nokta üzerinde düşünülmesi ve âcilen tedbir alınması gerekmektedir. Çünkü beden için gıda ve beslenme ne ise, manevî dünyamız için de din odur. Önemli olan sahih kaynaklardan ve uzman kişilerden din öğretimini almaktır.

Ayrıca, İlahiyat Fakülteleri'nde "*okültizm(sırrî bilgiler)*" ilgili gerek müstakil veya gerekse seçmeli bir ders okutulmalıdır. Çünkü, insanda bulunan tecesüs fikrî, duyu-üstü olayları kurcalamayı teşvik ediyor. Eğer bu bilimin artı ve eksileri doğru ve usûlüne uygun bir şekilde verilirse, toplumsal hayatta ortaya çıkan bir takım patolojik olayların da önüne geçilmiş olur. Maalesef pozitif ve laik bir eğitim sürecinden geçmiş üniversite mezunları bile türbepereest bir hale düşmüşse burada oturup düşünmek gerekir. Zira hurâfeler, din eğitiminin sağlıklı bir şekilde verilmediği, artı bir de buna ekonomik krizlerin eklendiği bir toplumda 'din' olarak algılanmaya başlıyor. Böylesi ortamlar da umut tâcirlerinin işine yarıyor. Unutmayalım ki, her türlü yoksulluğun kuşattığı beyinler, şeytanın faaliyette bulunması için imkanlar yaratmaya yarar. Kısacası, İlahî öğretinin diliyle söylemek gerekirse, "Hak" gelmeden "bâtıl" gitmiyor.